

SEZNAM GESEL ZA JEZIKOVNE NALOGE NA USTNEM DELU

IZPITA SPLOŠNE MATURE IZ SLOVENŠČINE 2015

1. JEZIK KOT SREDSTVO SPORAZUMEVANJA:

- Temeljno sredstvo sporazumevanja, mišljenja, ustvarjanja
- Z njim tvorimo in sprejemamo besedila → govorimo, pišemo, poslušamo, beremo
- Omogoča nam jasno oblikovanje misli, izražanje občutkov ter razumevanje tistega o čemer razmišljajo in občutijo drugi
- Vsak narod se identificira s svojim jezikom

Sporazumevanje: izmenjava sporočil med ljudmi

- Prvo besedilo tvori oziroma nekaj sporoča, zato ga imenujemo tvorec ali sporočevalec, njegovo dejavnost pa **sporočanje**. Drugi njegovo besedilo sprejema, zato ga imenujemo naslovnik, njegovo dejavnost pa **sprejemanje**.
- **Vedno dvosmerni proces** - da je uspešno, mora napisano/izgovorjeno besedilo nekdo poslušati/prebrati in se nanj odzvati
- **Prvine nebesednega jezika:** glasnost, hitrost, mimika, kretnje ... pri zapisanem besedilu pa so to slike, tabele, grafi, vrsta tiska, velikost črk ...
- Sporazumevamo se predvsem z besedami - **besedni jezik** → t.j. sredstvo, s katerim tvorimo besedila ter sprejemamo in razumemo besedila drugih
- Ob sporazumevanju je nujno, da sogovorca poznata pomen besed, pravorečna in pravopisna ter slovnična pravila

Beseda: temeljna enota besednega jezika

- Poimenujemo osebe, predmete, pojme, lastnosti, dejanja, okoliščine, logična razmerja, svoj odnos do koga/česa
- Dogovorjeno znamenje z natančno določeno tvarno podobo (glasovno oz. črkovno) in pomenom
- Določen pomen, značilna oblika in lastnosti s katerimi izražajo vrsto dodatnih podatkov (beseda knjiga - samostalni ženskega spola, osnova knjig- končnica -a)
- Zbrane in zapisane v slovarjih (SSKJ)
- Ločimo:
 - a) **Večpomenke:** konkreten ali abstraktni pomen
 - b) **Enopomenke:** predvsem strokovne besede oziroma termini
 - c) **Slogovno nezaznamovane besede:** lahko uporabimo v vseh okoliščinah in v vseh besedilih, poimenujemo samo osebe, predmete, dejanja ... nič ne povemo o sebi ali o svojem odnosu do teme in/ali sogovorca
 - d) **Slogovno zaznamovane besede:** lahko uporabimo samo v določenih okoliščinah, povemo ali smo komu/čemu (ne)naklonjeni

Pri sporazumevanju moramo upoštevati tudi slovnična, pravorečna in pravopisna pravila !!

2. MATERNI, DRUGI IN TUJI JEZIK

- Večina prebivalcev v R Sloveniji govori slovenščino. Za posameznika je lahko slovenščina materni/prvi jezik, drugi jezik/jezik okolja ali tuji jezik
- V širši družbi ima slovenščina vlogi državnega in uradnega jezika

Materni ali prvi jezik:

- Naučimo se ga že doma oz. v družini in ga v različnih položajih najpogosteje in najboljše in najpogosteje uporabljamo
- V njem najlažje razmišljamo, ustvarjamo, sporočamo
- Dobro obvladovanje maternega jezika je pomembno za vsakega posameznika - lažje vključevanje v družbo, sodelovanje v vsakdanjem življenju, lažje učenje tujih jezikov
- Do njega imamo poseben čustven odnos
- Jezik večinskega prebivalstva v R Sloveniji (1,84 mio)

Drugi jezik ali jezik okolja

- Za pripadnike narodnih manjšin, Rome in za priseljence, ki živijo v R Sloveniji
- Ob svojem maternem jeziku se morajo naučiti tudi slovenščine - srečevanje na vsakem koraku v (ne)uradnih in javnih položajih
- Zanje to ni jezik v katerem se pogovarjajo doma, vendar ga morajo poznati, če želijo biti uspešni in enakopravni člani družbe

Tuji jezik

- Učenje na tečajih ali pri študiju
- Npr: potomci izseljencev, ki se slovenščine niso naučili doma, tuji jezikoslovci, študenti slovenščine na tujih univerzah, prevajalci ...

Državni jezik

- Za vse državljane R Sloveniji, predstavlja Slovenijo kot samostojno državo
- Uporabljajo jo **predstavniki države** (stiki s predstavniki drugih držav ...) in **vsi njeni organi** (predsednik, vlada, DZ ...)
- Zapisana na evropskih kovancih + državna himna v slovenščini
- Pri potrebi po sporočanju v drugih jezikih, ima slovenščina vedno simbolno prednost

Uradni jezik

- Govorjeno in pisno sporazumevanje na vseh področjih javnega življenja (šola, mediji, znanost, kultura, državni uradi ...)
- Vsi javni napisi v slovenščini (krajne table, ulične oznake, imena podjetij ...)
- Na narodno mešanih območjih dovoljena dvojezičnost
- Od 1. 5. 2004 - priključitev Slovenije EU - tudi eden od uradnih jezikov EU

3. VLOGA MATERNIH JEZIKOV V R SLOVENIJI IN EU

- 25.6.1991 slovenščina postane državni jezik, je tudi jezik večine prebivalcev Republike Slovenije
- Formalno opredeljen v Ustavi Republike Slovenije
- Za spreminjanje izvajanja zakonskih določb o slovenščini v javni rabi je pristojno Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
- Z ustreznimi ukrepi se zagotavlja nadaljnji razvoj in raba slovenskega jezika na vseh področjih javnega življenja
- Bistveni dejavnik pri utrjevanju nacionalne identitete, poznavanje lastnih korenin, pogoj za zdravo samozavest naroda in njegovo uspešno ter enakopravno sobivanje v evropskem in širšem prostoru

4. a) RABA MATERNEGA JEZIKA V ZAMEJSTVU

- Zamejci živijo na obmejnem območju štirih sosednjih držav že od nekdaj zato so avtohtono prebivalstvo. V teh državah jih imenujemo manjšina, ker so v njih Avstrijci, Italijani, Madžari oziroma Hrvatje večinsko prebivalstvo

Zamejski Slovenci v Italiji:

- Najštevilčnejša manjšina, zamejski Slovenci živijo v treh pokrajinah
- Leta 2001 je bil sprejet Zakon o globalni zaščiti slovenske manjšine v Italiji, vendar njegove določbe še vedno ostajajo v glavnem neuresničene
- V Trstu - stalno slovensko gledališče, knjižnica, založbe, radijska in televizijska postaja ...
- Pomembne tudi kulturna društva - Slovensko kulturno društvo Ivan Trinko (Benečija)

Zamejski Slovenci v Avstriji

- Glavnina živi v južnih predelih Zvezne dežele Koroške, manj v Zvezni deželi Štajerski
- 7. Člen avstrijske državne pogodbe: slovenščina je na območju kjer živijo Slovenci priznana kot uradni jezik poleg nemškega, krajevni napisi v obeh jezikih.
- Učenje slovenščine na Zvezni gimnaziji v Celovcu
- K ohranjanju jezika pripomorejo regionalni televizijski studio, radijske postaje, slovenske založbe, časopisi in več različnih društev (kulturna, posvetna, planinska ...)

Zamejski Slovenci na Madžarskem

- Med reko Rabo na severu in slovensko mejo na jugu - pokrajina se imenuje Porabje
- Slovenci na Madžarskem nimajo svojih šol in vrtcev, zato se slovenščina ohranja samo na ravni panonskega narečja -> položaj nekoliko boljši, vendar še vedno ne najboljši
- Kot materni jezik porabskih Slovencev je slovenščina v šoli prisotna le kot učni predmet (to omogočajo cerkev in kulturna društva)

Zamejski Slovenci na Hrvaškem

- Severna Istra, reško zaledje, Gorski kotar in Med(ži)murju ...
- Poleg zamejskih Slovencev tudi veliko izseljencev

4. b) RABA MATERNEGA JEZIKA V IZSELJENSTVU

- Izselsjenci so se izselslili v druge države in se ne nameravajo vrniti v Slovenijo -> veliko jih je v ZDA, Kanadi, Avstraliji ter Argentini, Nemčiji, Švici, Franciji ...
- Izselsjevanje potekalo v intervalih
- Z različnimi oddajami, glasili, časopisi ... ohranjajo kulturo
- Najbolj znani ustvarjalci:
 - a) Argentinsko-slovenski pesnik Tine Debeljak
 - b) Kanadski pisatelj in slikar Ted Kramolc
 - c) Pisatelj Zorko Simčič, ki se je iz Argentine vrnil v matično domovino

4. c) RABA MATERNEGA JEZIKA NA NARODNO MEŠANIH OBMOČJIH

- Pri pripadnikih obeh manjšin drugačen družbeni položaj kot materni jezik priseljsencev ali pri Romih
- Pripadnikom ITA in MADŽ narodne manjšine so z ustavo zagotovljene posebne jezikovne pravice -> ne le doma, tudi v uradih lahko uporabljajo svoj materni jezik, dvojezične šole v Prekmurju, v Istri italijanska šola (obvezen predmet slovenščina) in slovenska šola (obvezen predmet italijanščina)
- Omogočeno ohranjanje in razvoj maternih jezikov, narodne zavesti in kulturne dediščine

4. d) RABA MATERNEGA JEZIKA PRI PRISELJENCIH

- Prevlada priseljsencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik
- Vse pogostejše priseljsjevanje tudi iz drugih evropskih in neevropskih držav
- Materni jezik priseljsencev v Republiki Sloveniji nima vloge uradnega jezika, enako velja za Rome
- Za priseljsence je slovenščina drug jezik oziroma jezik okolja
- Pomoč pri učenju slovenščine predvidena za otroke kot tudi njihove starše
- Organizirani tečaji slovenskega jezika
- Otroci priseljsencev imajo pravico do pouka maternega jezika in kulture

5. VEČPLASTNOST / RAZNOVRSTNOST SLOVENŠČINE:

- Ob različnih priložnostih govorimo različno (pogovor s prijatelji je drugačen, kot takrat ko odgovarjamo pred tablo, govorimo pred javnostjo; pogovor v mestu se razlikuje od pogovora na vasi ...)
- **Socialne zvrsti** so torej različice slovenščine, ki se razlikujejo glede na geografski prostor in družbeno skupino
- Pomembno je da v pravem trenutku - komu je besedilo namenjeno, kje in kdaj poteka sporočanje ter v kateri vlogi nastopamo - izberemo pravo zvrst jezika
- **Vrste socialnih zvrsti:**
Knjižna zvrst (ali knjižni jezik) - razumemo ga vsi Slovenci, ne govorimo ga od malih nog, naučili smo se ga ob branju, poslušanju radia, v šoli ... uporabljamo ga pri pouku, v sredstvih javnega obveščanja ter v vseh javnih ali uradnih besedilih.

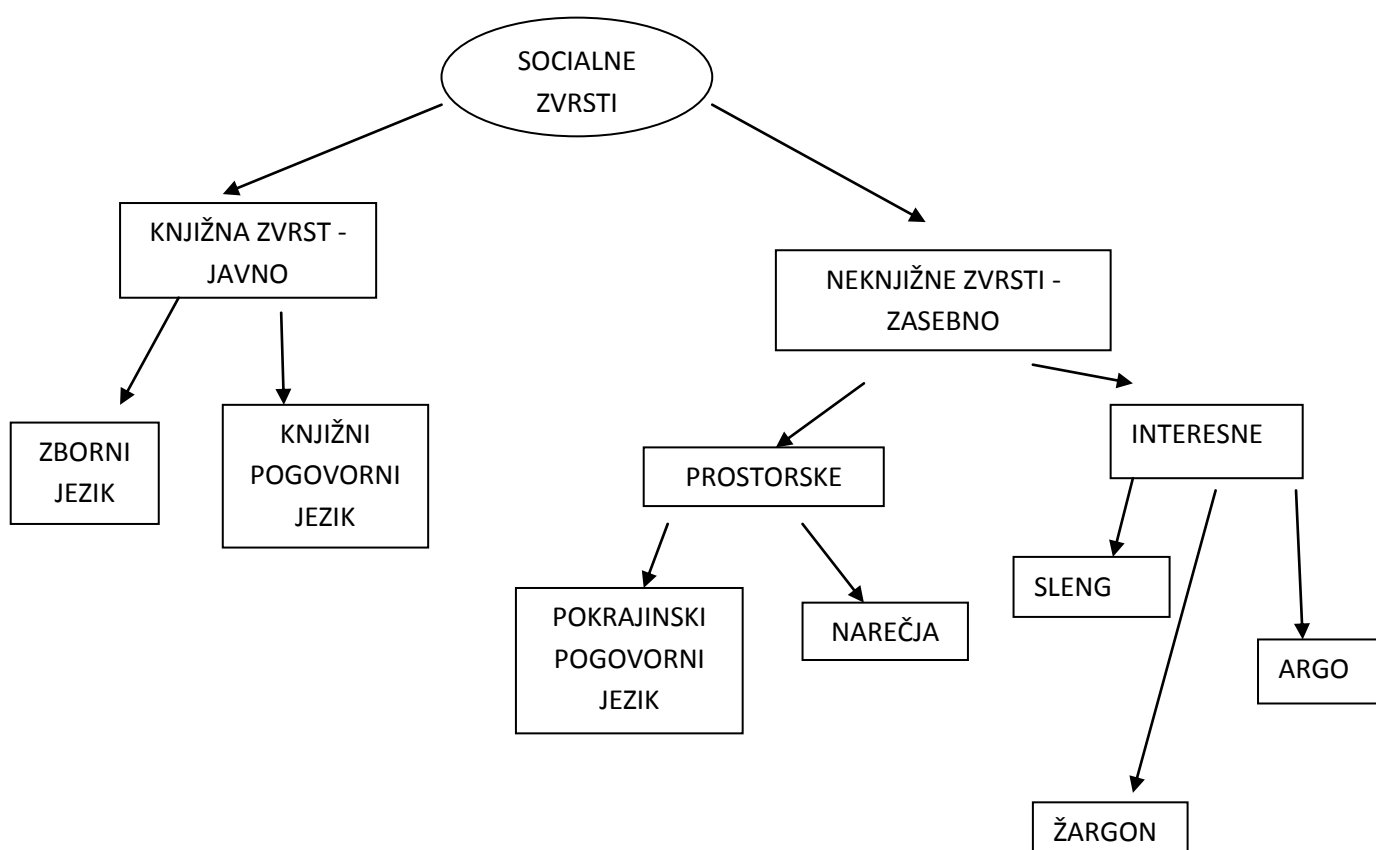
V njem so napisane strokovne in znanstvene knjige, književna besedila, uradni dopisi, poslovna pisma ... govorimo ga na prireditvah oziroma pri uradnih pogovorih. V vseh položajih ne uporabljamo enako stroge različice.

- Knjižni zborni jezik - strožji s pravili. Večinoma ga pišemo ali beremo, govorimo le ob javnih nastopih -> uporabljamo v vseh besedilih, na katera se vnaprej pripravimo in upoštevamo vsa slovnična, pravopisna in pravorečna pravila (zapisano v pravopisu, slovarju, slovnici). Naučimo se ga v šoli, torej je odvisen predvsem od izobrazbe posameznika
- Knjižni pogovorni jezik - bolj sproščena in manj stroga s pravili, ki ga samo govorimo. Uporabljen v javnih in uradnih pogovorih na katera se ne moremo vnaprej pripraviti - besedilo nastaja sprti - intervju, okrogla miza na radiu ali televiziji, pogovor med učencem in učiteljem, uradni pogovor za službo ... Od zbornega jezika se loči po tem, da nekatere besede izgovorimo drugače kot to določajo pravila in uporabljamo tudi pogovorne besede (npr: 'ja' namesto 'da' ...)
- Neknjižne zvrsti - navadno samo govorimo, na določenem geografskem področju ali določenih interesnih skupinah. Delimo jih na prostorske (govorimo na celotnem slovenskem ozemlju) in interesne.
- Narečja govorijo ljudje na določenem manjšem geografskem prostoru - obsega nekaj vasi ali krajev. Slovenija močno narečno razčlenjena, saj je na celotnem ozemlju 50 narečij. Razlogi za to so različni - zgodovinski vpliv različnih političnoupornih in cerkvenoupornih mej, stike z drugimi so ovirale visoke gore in močvirja, na razvoj narečij pa je vplivala tudi sosesčina drugih jezikov. Narečja se delijo v 7 narečnih skupin: **koroška, primorska, rovtarska, gorenjska, dolenska, štajerska in panonska**. Danes je narečna govorica znamenje krajeve pripadnosti, v ustreznih okoliščinah jo uporabljajo vsi govorci - tudi izobraženi. Pojavlja se v zapisih, umetnostnih besedilih kot npr. ljudskih pesmih, avtorskih besedilih sodobnih glasbenikov ...
- Pokrajinski pogovorni jezik - govoren na širšem območju kot narečje -> prebivalci Celja in okoliških krajev se pogovarjajo v južnoštajerskem pogovornem jeziku, Mariborčani in okoličani v severnoštajerskem pogovornem jeziku, prebivalci Ljubljane in okoliških krajev pa v osrednjeslovenskem pogovornem jeziku. Precej drugačen kot knjižno pogovorni jezik -> več narečnih prvin (narečni glasovi, mesto naglasa, intonacija oz melodija in narečne besede - ni primeren za javno govorno nastopanje)
- Interesne zvrsti: uporabljajo družbene skupine s podobnimi interesi.
 - a) Sleng: jezik ljudi iste starosti oz generacije. Značilen za mlade, vsebuje veliko prevzetih besed (predvsem iz angleščine), čustveno zaznamovanih in grobih besed ter besed z novim pomenom. Načeloma v njem govorimo, pišemo pa v SMS-sporočilih, na medmrežju ... Najdemo ga tudi v književnih besedilih, ko ga avtorji uporabijo zato,

da prepričljivo označijo osebe in njihovo družbeno okolje. Delno pokrajinsko obarvan - v Izoli nastal Slovar izolskega slenga

b) Žargon: uporabljajo ljudje istega poklica, hobija - v neuradnih govornih položajih. Poznamo žargon zdravnikov, športnikov in športnih novinarjev, računalničarjev, pomorcev, učiteljev, igralcev pokra ... So neuradni strokovni izrazi v določeni stroki/poklicu. Vsebuje veliko popačenk - prevzetih besed iz drugih jezikov.

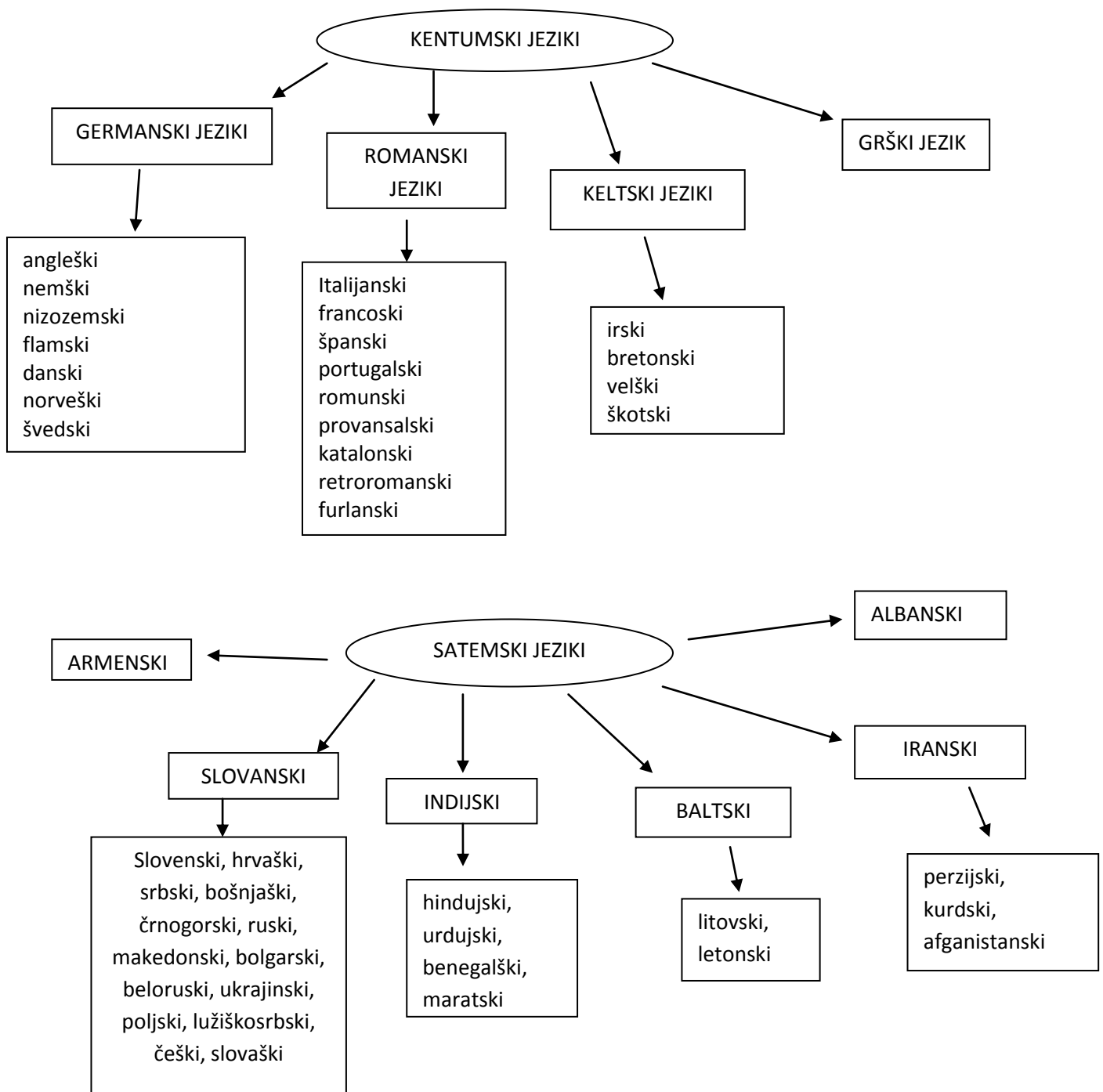
c) Argo: ali latovščina je skrivni jezik ljudi, ki ne želijo, da bi jih drugi razumeli. Uporabljajo ga skupine z roba družbe - organizirane kriminalne skupine, tatovi, narkomani, prekupčevalci ... Posebna oblika skritih jezikov so vojaški in obveščevalski šifrirani jeziki. Svoje skrivne jezike imajo tudi otroci

6. RAZVOJ SLOVENSKEGA JEZIKA

a) Indoevropski prajezik ali indoevropščina

- daljni skupni prednik večine evropskih in nekaj azijskih jezikov
- govorjen sredi 3. Tisočletja p.n.š na ozemlju vzhodne Evrope in delu Azije
- več prajezikov → to dokazujeta madžarščina, finščina in drugi
- s preseljevanjem ljudstev se je indoevropščina širila, nastajali so novi jeziki, podobnosti med njimi še vedno opazne
- s kolonizacijo se razširijo tudi v Ameriko, južno Afriko in Avstralijo
- indoevropski prajezik ni bil nikoli zapisan
- jeziki, ki imajo skupnega prednika, so se kasneje začeli razvijati vsak po svoje
- danes jih delimo v 2 večji skupini → na zahodno ali KENTUMSKO in vzhodno ali SATEMSKO → ime sta dobili glede na glasovni razvoj števila sto

b) Jezikovne družine v Evropi

- Nekateri jeziki so si med seboj bolj podobni, saj so se dalj časa razvijali v tesnejšem stiku
- Evropa -> 3 velike skupine : **germanski** (npr: angleščina, nizozemščina, nemščina...), **romanski** (npr. francoščina, španščina, italijanščina ...) in **slovanski**, ki se deli na zahodne (npr: češčina), vzhodne (npr: ruščina) in južne (npr: slovenščina).
- V Evropi se govorijo še **baltiski** (litovski, letonski), **albanski** in **armenski** jeziki, ki spadajo med satumske jezike in **keltski** in **grški** jeziki, ki spadajo med ketumske jezike.
- Nekateri jeziki se niso razvili iz indoevropsčine -> to so **ugrofinški** jeziki med katere spadajo madžarski, finski, estonski, laponski in karelski jezik.
- Med neindoevropske spadata baskovski in turški jezik

7. PRASLOVANŠČINA, SLOVANSKE JEZIKOVNE SKUPINE IN POLOŽAJ SLOVENŠČINE MED NJIMI

→ Praslovanščina

- Vmesni jezik med indoevropsčino in slovenščino
- Zanj ne obstajajo pisni viri
- Domnevajo, da se je razvoj začel nekje med 5. - 7.st. p.n.š
- Govorili so jo v porečju veletokov Dnjepra, Dnjestra in Visle, na severu do Baltskega, na jugu do Črnega morja
- Dolga leta povezana z baltsko jezikovno skupino, zato lahko še danes zasledimo veliko podobnih izrazov

→ Glasovne značilnosti:

- Zakon o odprtih zlogih (vsak zlog se je moral končati na samoglasnik)
- Dva različna polglasnika, trdi jor in mehki jer - ohranjeno v ruščini
- Trd in mehčan izgovor polglasnikov (l - l', t - t', p - p')- prav tako ohranjeno v ruščini
- Dolgi e, imenovan jat - ohranjen v češčini
- Nosna samoglasnika e in o - ohranjeno v poljščini in delu podjunskega narečja
- Dva različna i-ja: mehki i in trdi y - ohranjeno v poljščini, ruščini in češčini

→ Praslovanščina po selitvah Slovanov:

- Že od začetka ni bila enotna, se je začela cepiti na narečja
- Zaradi stikov z neslovanskimi sosedi (germanskimi, romanskimi in neindoevropskimi) pa so se jezikovne razlike tako povečale, da so se postopoma izoblikovali posamezni slovanski jeziki
- **vzhodni** → ruski, beloruski in ukrajinski
- **zahodni** → poljski, lužiškosrbski, češki, slovaški
- **južni** → slovenski, hrvaški, srbski, bošnjaški, črnogorski, makedonski, bolgarski

8. RAZVOJ SLOVENŠČINE IN PRVI ZAPISI V SLOVENŠČINI

→ Razvoj slovenščine iz praslovanščine

- Predniki Slovencev so prišli v Alpe in na Kras v drugi polovici 6. stoletja in so govorili praslovanščino → dokaz za to so imena krajev in rek
- Jezik se je počasi oddaljeval od prvotne praslovanščine in se čez čas izoblikovala slovenščina
- Nekatere lastnosti praslovanščine so se ohranile → dvojina, nekatere pa so se izgubile → različna polglasnika

→ prvi zapisi v slovenščini

- med najstarejšimi pričevanji o slovenskem jeziku najdemo prilagojena zemljepisna imena, zapisana v sicer tujejezičnih listinah (latinskih, nemških) med 7. in 12. stoletjem

BRIŽINSKI SPOMENIKI

- Nastali okoli leta 1000 na zgornjem Koroškem
- 3 verska besedila, ki so dobila ime po bavarskem mestu Freising, kjer so v začetku 19. stoletja našli rokopisni zbornik besedil z bogoslužno vsebino
- Prenos v münhenško državno knjižnico in tam so leta 1807 med večinoma latinskimi besedili odkrili tudi 3 slovenske zapise
- Jezikoslovec Anton Janežič ime kraja Freising poslovenil v Brižinje in iz tega izpeljal pridevnik brižinski
- Zbornik last freisingškega škofa Abrahama → po vsebini in slogu Brižinskih spomenikov lahko sklepamo, da jih je uporabljal kot popotni škofovski priročnik → upošteval je Karla Velikega, da naj duhovniki verska besedila izgovarjajo v ljudem razumljivem jeziku
- Jezik → prvotna slovenščina, ki še ni bila razcepljena na narečja, zapisani pa so v karolinški minuskuli
- Govorna podstava prvega slovenskega pisnega jezika je bil torej obredni jezik, kakor se je razvil na Koroškem
- Prvi in tretji spomenik sta spovedna obrazca, drugi pa je pridiga o grehu in pokori → napisan naj bi bil po nareku in velja za mojstrovino srednjeveške retorike
- Najopaznejše slogovno sredstvo je naštevanje → sporočevalec z njim stopnjuje izhodiščno misel in doseže učinek čustvenega odklanjanja. Nato z naštevanjem dobrih del poslušalcem ponudi rešitev, s katero se bodo približali bogu. V zadnjem delu pa našteje, kako so trpeli naši predniki, ki niso imeli možnosti odrešitve, in s tem poslušalce motivira, da opravijo spoved ter se spokorijo
- Dokazujejo, da se je v 10. stoletju iz alpske slovenščine že izoblikovala slovenščina kot poseben jezik
- Začetek slovenskega predknjižnega izročila

- Niso le najstarejši zapis slovenščine, ampak tudi najstarejše ohranjeni zapis kakega slovanskega jezika v latinici -> karolinški minuskul.
- Za najstarejši slovanski pisni jezik velja stara cerkvena slovanščina
- **Stara cerkvena slovanščina** -> knjižni jezik, ki sta ga v 9. stoletju razvila brata Konstantin (Metod in Ciril) in Grčije. Govorna podlaga tega jezika je bilo makedonsko narečje -> to je tako imenovana makedonska teorija o nastanku stare cerkvene slovanščine, ki se večinoma priznava še danes
- Na nadaljnji razvoj vplivata dve dejstvi: slovenščina je bila vse bolj razčlenjena in Slovenci smo bili vključeni v državo s prevladujočim nemškim jezikom -> v ohranjenih rokopisih iz 16. stoletja opazni vplivi narečij in nemščine

→ Rokopisi

Rateški rokopis

- za Brižinskimi spomeniki drugi najstarejši slovenski pisni spomeniki
- nastanek v drugi polovici 14. stoletja (med 1362 in 1390) -> napisan po starejših predlogah
- vsebuje 3 molitve: očenaš, zdravamarijo in apostolsko vero
- preplet značilnostih več narečij -> gorenjskega, koroškega, dolenskega
- napisan v gotici
- hranjeni v Celovcu

Stiški rokopis

- ime za slovenska besedila, vpisana v zborniku latinskih besedil
- nastanek v prvi polovici 15. stoletja (med 1428 in 1440)
- nastanek v cistercijskem samostanu v Stični
- zapisana po starejših predlogah, prevedenih iz latinščine
- vsebuje:
 - a) molitev pred pridigo (Milost ino gnada)
 - b) molitev k Mariji (Češčena bodi)
 - c) začetek velikonočne pesmi (Naš Gospud je od smerti ustal)
 - d) obrazec splošne spovedi (Jaz se odpovem hudiču)
- prvi dve je v gotici napisal menih češkega rodu, drugi dve je napisal slovenski pisec, verjetno njegov učenec
- Milost ino gnada in Češčena Marija -> opazni vplivi češkega jezika
- Spovedni obrazec in velikonočna pesem -> veliko germanizmov
- Hranjen v NUK-u v LJ

Starogorski rokopis

- Priča o predknjižnem izročilu na skrajnem zahodu slovenskega ozemlja
- Leta 1492 ga napiše duhovnik iz Stare gore pri Čedadu
- Po vsebini podoben Rateškemu -> prav tako vsebuje 3 molitve: očenaš, zdravamarijo in apostolsko vero

- Verjetno gre za prepis po stari predlogi, ki je bila vzorec tudi za starejši Rateški rokopis
- Jezikovne posebnosti z narečnimi prvinami pričajo, da je v srednjem veku veljal nadnarečni (pisni) jezik, ki se je uporabljal v pridigah in molitvah na širšem slovenskem prostoru
- Hranjen v nadškofijem arhivu v Vidmu

→ Nastanek drugih besedil

- Poleg cerkvenih besedil nastajajo tudi posvetna
- Ohranjeni zapisi besedil za druge obredne priložnosti (npr. prisega mesta Kranja z začetka 16. stoletja) in besedila upravne vrste
 - slovenski prevod latinsko pisanih darovnic cerkveni bratovščini v Černeju - v tako imenovanem Čedajskem/Černejskem rokopisu s konca 15. stoletja
 - Škofjeloški rokopis z zapisom slovenskih imen za mesece (15. stoletje)
- Pesniško ustvarjanje v slovenskem jeziku (auersperški fragment iz 15. stoletja; slovenske besede, verzi v večjezični trubadurski pesmi Oswalda Wolkensteinskega)

Pri nastanku mlajših besedil opazna vse večja členjenost na narečja in vpliv nemškega jezika

9. & 10. NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN PRVIH KNJIG

→ Protestantizem

- slovenski knjižni jezik so oblikovali slovenski protestantski pisci v drugi polovici 16. stoletja
- slovenščina postane knjižni jezik leta 1550 - Primož Trubar izda prvi slovenski knjigi Katekizem in Abecednik
- Trubarjev sodobnik Jurij Dalmatin je s prevodom Biblije v slovenščino povzdignil v evropski jezik
- Trubar, ki se je zavedal močne razcepljenosti slovenščine, je želel, da bi njegova dela razumeli vsi Slovenci, zato je podstavo slovenskega knjižnega jezika vzel izbrani govor ljubljanskih meščanov, ki pa je bil tedaj nekoliko bolj dolensko obarvan
- Prvi dve knjigi natisnjeni v stari nemški pisavi gotici
- Za drugi natis knjig - leta 1555 - je Trubar izbral in priredil nemško humanistično pisavo z latiničnimi črkami
- Sebastjan Krelj in Adam Bohorič Trubarjevo pisavo še izboljšata, natančneje določita pravila - dobimo **bohoričico**, ki se je na Slovenskem uporabljala vse do leta 1845, ko jo zamenja **gajica**.

Protestantski pisatelji:

- **Primož Trubar**: Katekizem, Abecednik, Ta evangeli sv. Matevža (tu predstavi jezikovno izhodišča in poglede na slovenski narod), Cerkovna ordninga (zapiše cerkveni red), Ta celi novi testament (prvi prevod celotne nove zaveze), Hišna postila (tu razloži nedeljske in praznične evangelije)

- **Jurij Dalmatin**: prevod celotnega Svetega pisma (1584) - edino protestantsko delo, ki v času protireformacije ni bilo prepovedano ali uničeno. Katoliški prevod je izšel šele 200 let kasneje, zato je bila Dalmatinova Biblija tudi v naslednjih stoletjih edino delo, ki je ohranjalo enotnost knjižne slovenščine
- V 16. stoletju dobimo tudi slovnico in slovar. Slovenski knjižni jezik je bil prvič predstavljen v slovnici *Arcticae horulae succisivae* (Zimske urice proste), ki jo je napisal **Adam Bohorič**. Napisana je v latinščini, vendar ima kljub temu za Slovence velik pomen: namenjena izobražencem, ki so znali latinsko in so pisali v slovenščini.
- **Hieronim Megiser** - izda slovar štirih jezikov (1592) -> ob nemških, latinskih in italijanskih besedah, so navedene tudi slovenske besede

➔ Pomen protestantizma za razvoj slovenskega knjižnega jezika in narodne zavesti

- Protestantski pisatelji utemeljijo in ustalijo slovenski jezik ter razvijejo njegovo izrazno moč v številnih verskih in posvetnih knjigah
- Morali so izbrati, kaj je za knjižni jezik primerno in kaj ne. Opazimo lahko, da so upoštevali 3 osnovna načela oblikovanja slovenskega knjižnega jezika:
 - Knjižni jezik naj se izogiba pretirane narečnosti
 - Knjižni jezik naj ne upošteva samoglasniške krnitve
 - Knjižni jezik naj se izogiba tujk

➔ Protireformacija in katoliška obnova

- Ljubljanski škof **Tomaž Hren** v času protireformacije od vseh protestantskih del prizanese zgolj Bibliji, ki pa je verniki niso smeli več brati sami, ampak so jo zgolj poslušali, ko so jo brali in razlagali duhovniki
- Hren je leta 1612 izdal zbirko evangelijev in apostolskih pisem z naslovom *Evangelia inu listuvi* -> večino je vzel iz Biblije in se trudil, da bi nemške besede zamenjal s primernimi slovenskimi
- **Janez Ludvik Schönleben**: leta 1672 ponovno izda priročnik *Evangelia inu listuvi*. V uvodu predstavi svoja jezikovna načela -> zahteve po enotnosti pisanja, v govoru pa pušča različnost -> »pisanje po šegi rodu, govor po šegi pokrajine«
- Konec 17. in na začetku 18. Stoletja spet izide več knjig v slovenščini -> večinoma zbirke pridig, ki so bile namenjene duhovnikom. **Janez Svetokriški** (Tobija Lionelli) - najbolj znan slovenski pridigar zbere svoje pridige v knjigi *Sacrum promptuarium* (Sveti priročnik, 1691).

➔ Nastanek besedil v 17. & prvi polovici 18. stoletja

- Največ besedil namenjenih cerkvi
- V rokopisih se ohrani nekaj prisežnih obrazcev in podobnih besedil upravnega značaja
- Zasebna besedila -> plemiška pisma -> mati Ester M. Coraduzzi z gradu Koča vas pri Ložu in hči Marija Izabela Marenzi, ki je bila poročena v Trstu. Ta

pisma so dokaz, da slovenščina ni bila jezik kmetov in podložnikov, temveč da so jo uporabljali tudi višji družbeni sloji

- **Alasia da Sommaripa** -> menih v devinskem samostanu -> leta 1607 izda italijansko slovenski slovar

→ Razsvetljenstvo

- Število tiskanih del narašča
- Do konca 18. stoletja se na Slovenskem razvijejo pokrajinske, narečno obarvane različice knjižnega jezika -> pisci so prihajali ne le iz osrednjih slovenskih območij, temveč tudi iz Prekmurja, Koroške in Štajerske -> hoteli so izobraziti preprostega bralca, zato so ga pritegnili k branju tako, da so pisali v jeziku svoje dežele
- V 18. stoletju se v Prekmurju izoblikuje prekmurski knjižni jezik -> izhajal je iz jezikovne tradicije nekdanje panonske slovenščine in ne iz knjižne tradicije Trubarja ali Dalmatina
- **Štefan Küzmič** - prevod Nove zaveze. Za ohranjanje narodne zavesti je zaslužen tudi **Miloš Küzmič**, ki je napisal Abecednik in prevedel štiri evangelije
- zaradi ločenosti od drugih slovenskih pokrajin jezik prekmurskih piscev izhaja iz domačega narečja, pisava pa se pogosto naslanja na madžarsko

→ Priročniki, v katerih so bile opisane različice knjižnega jezika

- Različice opisane v slovenski slovnici
- **Marko Pohlin** - v nemško pisani slovnici (Kranyska grammatika, 1768) opiše kranjski (oziroma osrednjeslovenski) knjižni jezik -> poudari pomen slovenskega jezika. Izda tudi slovar -> Tu malo besedišče treh jezikov (1781) vsebuje slovensko-nemško-latinsko besede
- **Ožbalt Gutsman** - predstavi koroško različico slovenskega jezika v svoji nemško pisani slovnici (Windische Sprachlehre, 1777). Izda tudi nemško-slovenski slovar 1789
- **Jurij Zelenko** - štajerska različica v dvojezično pisani slovnici Slovenska grammatika oder Windische Sprachlehre 1791
- Slovenski jezik se v času Ilirskih provinc uveljavi na vseh področjih javnega življenja -> poleg francoščine slovenščina postane enakopraven jezik -> prvič postane tudi učni predmet v šoli
- k oblikovanju enotnega jezika pripomore tudi katoliški prevod Svetega pisma (1784 - 1802) -> Jurij Japelj, ohranjanje protestantskega pisnega in jezikovnega izročila, pojav gorenjskih besednih oblik
- **prva besedila posvetne književnosti:**
 - a) pesmi v almanahu Pisanice
 - b) Vodnikove pesmi - zbirke Pesmi za pokušino in Pesmi za bambovce
 - c) Linhartovi komediji Županova Micka in Ta veseli dan ali Matiček se ženi
- Razsvetljenci načrtno razvijajo slovenski strokovni jezik

- Konec 18. stoletja začnejo izhajati druga strokovna dela - Kuharske bukve in Babištvo ali porodničarski vuk za babice -> Valentin Vodnik -> izda tudi prvo slovensko slovnico, napisano v slovenskem jeziku - Pismenost ali gramatika za prve šole -> uvede slovensko slovnično terminologijo
- Vodnik zaslužen za razvoj slovenskega publicističnega jezika -> izda almanaha Velika in Mala pratika in prvi slovenski časopis Lublanske novice -> pripravljaj je tudi nemško-slovensko-latinski slovar vendar sta njegovo delo dokončala Matej Cigale in Maks Pleteršnik

→ Slovenščina v ČOPOVEM in PREŠERNOVEM času

- V prvi polovici 19. stoletja se slovenski jezik ustalil v pisavi, besedju in oblikah
- Največ zaslug -> Jernej Kopitar, Matija Čop in France Prešeren
- **Jernej Kopitar** - najpomembnejši slovenski jezikoslovec, leta 1809 izda prvo slovensko znanstveno slovnico, ki je bila napisana v nemščini
- **Franc Metelko** - v svoji slovnici leta 1825 predlaga novo pisavo - vsak glas se zapiše s svojo črko, vpletenost predvsem cirilskih črk - prepoved leta 1833
- **Peter Danjko** - svojo pisavo izpelje na Štajerskem, leta 1824 izda slovnico v kateri predstavi svojo pisavo - danjšico - prepoved leta 1838
- **Anton Murko** - 1832 izda svojo slovnico, 1833 slovar in zopet utrdi bohoričico
- **Janez Bleiweis** - urednik Kmetijskih in rokodelskih novic -> že od leta 1843 objavljaj v gajici, sprva celo skupaj s članki v bohoričici - zasluge da se leta 1845 dokončno uveljavi gajica
- Zaradi nove pisave se med Kopitarjevim in Čopovim krogom vname široka polemika - črkarska pravda ali abecedna vojna -> različne predstave o slovenski pisavi, razvoj jezika in književnosti
- **Kopitar**: slovenščina za preproste, neizobražene ljudi, izobraženci naj še naprej uporabljajo nemščino. Pesniki naj bi se zgledovali po ljudskih pesmih, pesniški jezik naj bi temeljil na kmečkem jeziku - edini še čist, brez germanizmov
- **Čop in Prešeren**: slovenščina se mora razvijati v vseh vlogah in ravneh. Treba je posnemati visoko romantično umetnost evropskih narodov in pisati pesmi po tem zgledu - Prešeren to uresniči, njegove pesmi postavijo slovenščino ob bok drugim razvitim evropskim kulturam
- boj za svobodo jezika je bil kasneje tudi sestavni del boja za družbeno in narodno osvoboditev
- 1848 - pomlad narodov -> Zedinjena Slovenija -> slovenski izobraženci iz dunajskega društva Slovenija postavijo zahtevo po svobodi in enakopravni rabi slovenščine
- Nekaterim bi bilo bolje, da bi prevzeli lirski jezik -> to je mešanica med hrvaščino, srbščino in slovenščino
- večina slovenskih izobražencev nasprotuje ilirizmu, saj naj bi po njihovem mnenju ogrožal obstoj slovenščine

→ spremembe iz leta 1851

- namesto končnice -iga, -imu, -im so vpeljali današnje končnice -ega, -emu, -em
- veznik de zamenjajo z da
- vpeljali so soglasniški sklop šč, ki je bil prej po gorenjski navadi skrajšan v š (kleše → kleščē)
- uredili so nekatere sklanjatvene končnice pri samostalniku (bratam → bratom)
- namesto -i za vse tri spole skupaj pri primerniku so uvedli -i, -e, -a za vsak spol posebej
- pridevniško končnico -e za srednji spol zamenjajo z -a
- zamenjava členka 'nar' z 'naj'

→ čitalnice in prvi narodni politiki

- zahteve Zedinjene Slovenije se niso uresničile, vendar boj za slovenščino v javni rabi še vedno obstaja
- šolanje v slovenščini pomeni vzgoja narodno zavednih bodočih izobražencev - temu nasprotuje vlada
- za slovenščino v šolah se zavzame škof Anton Martin Slomšek → zasebna škofijska gimnazija v Ljubljani ustanovljena leta 1905 → prva s slovenskim učnim jezikom
- 1967 → uporaba slovenščine v kranjskem deželnem zboru
- 1890 → uporaba slovenščine v uradih
- Po letu 1848 postane odločitev za rabo slovenščine v sporazumevanju znak narodne pripadnosti

→ Jezikoslovci v drugi polovici 19. st

- **Fran Levstik** - z jezikovnimi vprašanji se ukvarja že leta 1858 v razpravi Napake slovenskega pisanja → opozarja na preveliko zgledovanje po nemščini, sam je mnenja da se moramo jezika učiti od ljudstva. Poudari potrebo po novi slovnici in slovarju
- **Anton Janežič** - odzove se na očitke avstrijskih oblasti, da slovenščina nima ustreznih učbenikov in je premalo razvita, zato leta 1854 napiše Slovensko slovnico s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence
- **Wolfov slovar** - denar prispeva takratni ljubljanski škof Wolf. Prvi del je leta 1860 napisal **Matej Cigale** - kasneje kot dopolnilo izda še Znanstveno terminologijo s posebnim ozirom na srednja učilišča → t.j. prvi terminološki slovar, obsega izraze 24 področij
- **Maks Pleteršnik** napiše drugi del Wolfovega slovarja (slovensko-nemški) in izda med letoma 1894 in 1895 → poleg knjižnega jezika zajame še narečne izraze in stare besede od Trubarja naprej
- V drugi polovici 19. stoletja se začne oblikovati enotna podoba govorjenega književnega jezika

- **Stanislav Škrabec** - z razpravo O glasu in naglasu našega knjižnega jezika izreki in pisavi (1870) utemelji sodobno slovensko pravorečje

→ 20. stoletje

- po ustanovitvi ljubljanske univerze 1919 in Akademije znanosti in umetnosti 1938 se slovenščina razširi tudi na področje znanosti
- po razpadu AO in ustanovitvi države Jugoslavije smo se Slovenci rešili nemške nadvlade → slovenščina ni enakopravna drugim jezikom
- boj za samostojnost slovenščine s svojim znanstvenim delom spremljajo spodbujajo tudi jezikoslovci
- **Anton Breznik** - slovenska slovnica za srednje šole (1916) in Slovenski pravopis (1920) → velja za utemeljitelja svobodne stilistike
- **Fran Ramovš** - ukvarjanje z zgodovino slovenskega jezika in preučevanjem narečij → okrog 40 narečij razdelil v 7 skupin. Izdelal osnutka za slovenski etimološki slovar in veliki slovar slovenskega knjižnega jezika
- Med WW2 slovenščina sprva ogrožena nato na Slovenskem nastopi množično odporniško gibanje
- Po WW2:
 - a) **Mirko Rupel** - Slovensko pravorečje (1949)
 - b) **Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar** - več izdaj slovnice
 - c) Trije pravopisni priročniki (1950, 1962, 2001)
 - d) SSKJ
 - e) **Jože Toporišč** - Slovenska slovnica (1976) - jezikovno terminologijo predstavi v delu Enciklopedija slovenskega jezika
- z osamosvojitvijo leta 1991 postane slovenščina edini državni in uradni jezik na celotnem ozemlju RS.

11. RAZVOJ SLOVENSKE PISAVE

- Začetki z jamskimi **risbami** - predstavljajo konkretni dogodek
- Okrog 3000 let p.n.š **slikovna pisava - piktografija**
- **Pojmovna pisava** - ideografija → s sličicami izraža tudi abstraktne pojme - sumerski klinopis in egipčanski hieroglifi
- **Črkopis** - več kot 1000 let p.n.š → glasovna pisava, črke so zaznamovale posamezne glasove → feničanska pisava ima znake za soglasnike, saj samoglasnikov niso zapisovali
- **grški alfabet** → prva pisava z znamenji za samoglasnike → iz nje se razvije **latinica**
- **karolinška minuskula** - nastanek v 8. Stoletju, prevladuje do 12. stoletja → izpodrine jo gotica
- **gotica** → pisava Celovškega in Rateškega rokopisa → v 15. stoletju jo zamenja **humanistična pisava**
- **bohoričica** → Adam Bohorič - Zimske urice → prva slovnica slovenskega jezika

- metelčica in danjčica -> poskus odprave pomanjklivosti bohoričice, uvajanje novih črk (predvsem iz cirilice) -> izobraženci ju ne sprejmejo
- gajica -> pišemo še danes -> ime po Ljudevitu Gaju -> uporabil črke s strešico (č,š,ž)

12. JEZIKOVNI PRIROČNIKI

